

Миомир Дашић

ВАСОЈЕВИЋИ ОД ПОМЕНА ДО 1860.

**Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори
Одјељење за историју**

Посебна издања
Књига 1

Миомир Дашић

ВАСОЈЕВИЋИ ОД ПОМЕНА ДО 1860.

Уредник
Вукић Илинчић

Никшић 2011

*V*АСОЈЕВИЋИ
ОД ПОМЕНА
ДО 1860.

Миомир Дашић

Издавачки центар
Матице српске
Друштва чланова
у Црној Гори

 Сјенима храбрих ратника Васојевића и Горњег Полимља, знаних и незнаних, који су се више вјекова несебично борили за слободу и достојан живот на својој родној грудима – посвећујем ову књигу.

Посвећујем је и свом претку, познатом ратнику и паметару Димитрију Даши Војводићу, војводи и кнезу „ломног Шекулара“, родоначелнику разгранатог братства Дашића, који је живио и за ослобођење својег народа борио се крајем XVII и у првој половини XVIII вијека.

Аутор

САДРЖАЈ

Ријеч о овом издању	9
Уводна ријеч	11
Скраћенице	19

I дио Општа разматрања

ОСНОВНЕ ГЕОГРАФСКЕ И ПРИВРЕДНЕ КАРАКТЕ- РИСТИКЕ ОБЛАСТИ ВАСОЈЕВИЋА	23
Границе области	23
Основне физичко–географске одлике области.....	24
Природни услови за развој пољопривреде	27
Саобраћајне везе.....	29
ТРАГОВИ НАСЕЉА И КУЛТУРА ПРЕДСЛОВЕНСКОГ ПЕРИОДА У ОБЛАСТИ ВАСОЈЕВИЋА.....	31
Прва људска станишта и културе каменог доба ...	31
Култура бронзаног и гвозденог доба.....	34
Трагови илирске културе	36
Успостављање римске власти и културе у области горњег Полимља	38
Трагови продора варварских племена	44
ОБЛАСТ ВАСОЈЕВИЋА У СРЕДЊЕМ ВИЈЕКУ.....	47
Ранословенски период области (од VII до XIIвијека).	47
Област у доба Немањића	58
Политичке и друштвене прилике у области од средине XIV вијека до пада под турску власт.....	78

II дио Васојевићи у турско доба

ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ У ГОРЊЕМ ПОЛИМЉУ У ПРВА ДВА ВИЈЕКА ТУРСКЕ ВЛАДАВИНЕ.	93
Управно–територијални положај горњег Полимља до краја XVII вијека	93
Развој градских насеља	95

Сеоско становништво и његов социјални положај .	108
Трговачке везе са сусједним областима и градовима на Јадрану.....	121
Друштвено-економске промјене у XVII вијеку.....	124
Политичка и културна дјелатност Будимљанске митрополије и њено гашење.....	133
ПЛЕМЕ ВАСОЈЕВИЋИ ОД ПОМЕНА ДО КРАЈА XVII ВИЈЕКА.....	143
Први писани помени Васојевића.....	144
Сагласност традиције и извора о постанку племена Васојевићи.....	153
Привредна основа јачања племена Васојевићи.....	165
Сукоби Васојевића с Турцима у првој половини XVII вијека.....	168
Васојевићи за вријеме кандијског рата (1645–1669).	175
Васојевићи у великом рату (1683–1699).....	182
ВАСОЈЕВИЋИ У XVIII ВИЈЕКУ.....	197
Административно-управни положај области у XVIII и XIX вијеку.....	197
Проширење имена Васојевића на област Горњег Полимља.....	203
Ширење племена Васојевићи и етничке промјене у Горњем Полимљу.....	207
Друштвено-економске промјене – завођење чит-лучког система.....	218
Исламизација становништва Горњег Полимља	228
Ослободилачке борбе током XVIII вијека и успостављање веза са Цетињем.....	241
ВРИЈЕМЕ ИГУМАНА МОЈСИЈА.....	291
Одјек Првог српског устанка у Васојевићима и револуционарна кретања до 1813. године.....	291
Јачање турске власти у Горњем Полимљу послје 1813. године.....	306
Игуман Мојсије Зечевић – организатор отпора у Васојевићима двадесетих и тридесетих година XIX вијека.....	309

Васојевићи за вријеме антиреформних покрета Мустафа–паше скадарског и Хусеин–капетана Градашчевића	312
Социјалне и политичке прилике у Горњем Полим- љу тридесетих и четрдесетих година XIX вијека..	322
Масовна хајдучија и четовање на горњим токовима Лима и Таре.....	331
Политичке и просвјетне везе Васојевића са Србијом током 40-их година.....	335
Сукоби Васојевића с турским властима посљедњих година прве половине XIX вијека	338
Улога игумана Мојсија Зечевића у изграђивању бор- беног јединства становништва Горњег Полимља....	340
Просвјетна дјелатност игумана Мојсија Зечевића.	343
Сузбијање ислама у Васојевићима	344
 ВАСОЈЕВИЋИ У ДОБА КЊАЗА ДАНИЛА (1852–1857).	355
 Међуплеменски односи на подручју Горњег По- лимља почетком друге половине XIX вијека	355
Војвода Миљан Вуков и његов почетни рад на политичкој еманципацији Доњих Васојевића од турске 1850-их година.....	363
План књаза Данила за ослобођење и присаједињење Васојевића Црној Гори	369
Устанак у Горњем Полимљу 1853. и 1854. године ..	374
Пацификација ослободилачког покрета у Васоје- вићима 1855–1856. године	404
Ставови руске и француске дипломатије према захтјевима књаза Данила о проширењу Црне Горе у долини Лима	420
Поновни устанак у Васојевићима 1857. године и организација црногорских органа власти.....	426
Интервенција француске дипломатије ради обу- стављања турске војне експедиције против уста- ника у Васојевићима	436
Васојевићко–турски односи крајем 1857. и почет- ком 1858. године	452
 МЕЂУНАРОДНО ПРИЗНАЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ И РАЗГРАНИЧЕЊЕ У ВАСОЈЕВИЋИМА	473
 Турска одбија разграничење са Црном Гором	473

Пријетње скадарског паше Васојевићима у прољеће 1858. године.....	475
Обраћање васојевићких главара Србији за помоћ.....	480
Турска пристаје на разграничење са Црном Гором.....	482
Дипломатска афера због напада Васојевића и ругих Брђана на Колашин 1858. године.....	485
Рад међународне комисије на повлачењу демаркационе линије кроз Васојевиће 1858. године.....	498
Питање Васојевића на Цариградској конференцији.....	502
Незадовољство васојевићких устаника одлукама Цариградске конференције – обнављање сукоба са Турцима.....	508
Стање у Горњем Полимљу за вријеме рада комисије на утврђивању сјевероисточне црногорске граничне линије.....	511
Турски напад на Велику септембра 1859. године... ..	513
Спор око повлачења границе између Горњих Васојевића и Колашина.....	518
Подјела Васојевића границом у долини Лима.....	520
Становништво Горњег Полимља не признаје границу – оживљавање сукоба с Турцима.....	524
Поговор.....	533
Резиме на руском.....	541
Резиме на француском.....	545
Регистар имена.....	549
Регистар географских назива.....	562

Ријеч о овом издању

Протекло је четврт вијека од појаве првог издања моје књиге *Васојевићи од њомена до 1860. године*, коју је објавила позната издавачка кућа „Народна књига“ (Београд, 1986). Иако је штампана у тиражу од 2000 примјерака књига је у претплати и књижарској мрежи брзо распродата, те је више од двије деценије права ријеткост срести се са њом. Чак су и поједине народне библиотеке, које претендују да буду чувари вриједне књижевне баштине, остале без ње јер су је поједини читаоци отуђивали под разним изговорима. Стога се осјећала потреба да се књига поново публикује и тако учини доступном и стручној и широкој културној јавности. Из те културне потребе, са захвалношћу, прихватио сам понуду *Мајнице српске – Друштва чланова у Црној Гори*, да се књига поново штампа.

Научна и стручна критика је о монографији *Васојевићи од њомена до 1860. године* изрекла афирмативне оцјене – сврстала је у ред врхунских истраживачких историографских подухвата друге половине 20. стољећа. Осим рецензена академика Радована Самарџића и проф. др Михаила Војводића, који су препоручили објављивање (првог издања) ове обимне и научно утемељене монографије, о њој су, након изласка из штампе, афирмативно писали научници: Чедомир Попов, Мирко В. Барјактаровић, Момчило Зечевић, Радоман Јовановић, Новица Ракочевевић, Жарко Шћепановић, Здравко Делетић, Томислав Краљачић, Е. Е. Вецељ – Н. И. Хитрова, као и више новинара и других појединаца. Нема потребе да се позивам на те њихове изречене оцјене о књизи, јер већина осврта и приказа је публикована у књизи *Дјело академика Миомира Дашића у ојлегалу стручне и научне кријике*, (ЦИД, Подгорица, 2008). Поводом изласка из штампе тог ЦИД-овог издања одржан је, у Беранама јула 2009. године, округли сто на коме је говорило 18 научних, књижевних и публицистичких посленика (Округли сто: *Дјело академика Миомира Дашића у ојлегалу стручне и научне кријике*, Бијело Поље, 2010). Ипак налазим за потребно да истакнем да се основна мисао аутора-приказивача, изречена о монографији о Васојевићима, своди на оцјену да је пред читаоцем, како први написа академик Чедомир Попов, „озбиљно научно утемељена и модерно конципирана и интердисциплинарна студија о једном њлемену балканској микрокосмоса“. Критичари су подвлачили да је у књизи успјешно анализирано и освијетљено оно најбитније што се односило на област Горњег Полимља – Васојевића и других социјалних заједница на овом простору, као и брдских племена из околних подручја, да сам пронашао у дубину историјских процеса не само Васојевићког племена него и племенског црногорског друштва уопште.

С обзиром на то да сам, на основу богате историјске грађе из домаћих (црногорско-српских) и страних архива (Русије, Француске, Венеције, Аустрије, Турске и др.), као и коришћених резултата историографске и друге литературе, аналитички освијетлио привредне, друштвене, политичке и вјерске односе у области Васојевића и знатно ширег простора сјеверо-источне Црне Горе, од раног средњег вијека до 1860. године, односно да сам, синтетички приказао прошлост српског народа на овим просторима, његове тежње и перманентне напоре у борби за национално и социјално ослобођење, и, присаједињење

својој матици Црној Гори – држави, која се од краја 18. и у 19. вијеку изграђивала и проширивала као друштвена заједница слободних сељака и грађанства у зачетку – то није било потребно да вршим допуне у овом издању.

Једину чињеницу коју желим да исправим је: први писани траг о Васојевићима од 29. октобра 1444. године, којег је саопштио познати историчар Констатин Јиречек, поријеклом Чех, професор Универзитета у Бечу у својој Историји Срба I; III (Београд, 1922, 99; 54), а који се односио на напад групе Васојевића, Пипера и Бјелопавлића, на један дубровачки трговачки караван, десио се у мјесту *Ријечица*, а не код *Рикавца*, недалеко од Куча. Наиме, тај податак, да се поменути догађај десио наводно код *Рикавца*, више од 100 година, преузимали су од Јиречека сви моји претходници који су писали о Васојевићима, као и други аутори који су радили на историји Црне Горе уопште. Јер, ко се не би ослонио на Јиречеково архивско откриће и његово читање исказа документа. Међутим, Јиречек је, ипак, учинио омашку у читању топонима *Рикавац* умјесто *Ријечица*, што је уочио академик Сима Ђирковић, који је, говорећи о мојој књизи *Васојевићи од йомена до 1860*. године, на промотивном скупу у Београду 14. јануара 1987. године, показавши оригиналан документ – извјештај трговаца који су се жалили органима власти Дубровачке Републике, да им је поменута група нападача, међу којима је било и неколико Васојевића, причинила велику материјалну штету у мјесту *Ријечица*, а што је Јиречек поистовјетио са мјестом *Рикавац*.

Иначе, топоним *Ријечица* се помиње у турском катастарском дефтеру за Скадарски санџакат из 1484-1485. године, уз напомену, да је његово друго име *Васојевић*. Очигледно је у питању *Лијева Ријека* – матица Васојевићког племена. Тако је Ђирковићевим читањем поменутог извјештаја, утврђено да су Васојевићи, заједно са Пиперима и Бјелопавлићима, извршили поменути напад, на дубровачке трговце, 29. октобра 1444. године, у мјесту *Ријечица*, а не код *Рикавца*, близу Куча.

У свему другом није било потребе да вршим било какве исправке и допуне у тексту првог издања ове књиге.

Ровца, Беране
маја 2011. године

академик Миомир Дашић

Уводна ријеч

Област Васојевића заузима велики простор (површине око 2000 km²) данашње сјевероисточне Црне Горе. Историјска територија племена Васојевића данас највећим дијелом (с насељима у Горњем Полимљу) припада општини Иванград, док полимска села (Мурина, Зорићи, Машница, Велика) некадашње Васојевићке нахије територијално-административно чине саставни дио плавске општине. Ваља рећи да је Васојевићка нахија у доба књаза Данила, односно у вријеме интензивне ослободилачке борбе народа овога краја 1857–1859. године, обухватала и невасојевићка насеља Малог Бихора на лијевој страни Лима, низводно од Берана (Иванграда), од којих сада Пријелози, Брзава и Фемића Крш припадају општини Бијело Поље. Васојевићка насеља западно од Лисе, Трешњевица и Кома улазе у састав општине Колашин (Баре Краљске, Матешево, Планиница и Врањештица), а област племенске матице Лијеве Ријеке са свим својим насељима, као и оним на изворишном току Таре, чине саставни дио титоградске општине.

У овој књизи смо пратили појаве, процесе и догађаје на територији која се у географском и етничко-историјском смислу од XV до краја XIX вијека уобличавала као племенска и добила општеприхваћени назив Васојевићи, по истоименом племену. Узет у племенским границама појам Васојевићи је нешто ужи од територије чију прошлост обухвата ова књига. Јер, као што се то да уочити из садржаја, обрађена је историја области Васојевића и одраније, много прије него што се и спомиње племе Васојевићи, дакле прије него што је оно населило највећи дио Горњег Полимља, гдје су му повољни услови омогућили да се трансплатује, формира ново племенско језгро (много снажније него у самој матици) и развије се у највеће брдско-црногорско, односно динарско племе. Дакле, већи дио садржаја ове монографије испуњен је приказом историјских догађаја и процеса који су се на простору ширег тока Лима и сусједних области збивали и прије XVII вијека, када ондје још није било раширено васојевићко племе. Те процесе смо пратили од најранијих трагова културе људи овог поднебља, тј. и прије насељавања Словена, затим у средњем вијеку и у прва два вијека турске владавине. Жеља нам је била да савременим и будућим генерацијама овога краја, па и свим љубитељима историјског штива, пружимо могућност да се обавијесте о бурној прошлости једне значајне регије и да успоставе неку нову везу с давно минулим догађајима и њеним културним наслеђем. Колико смо у томе успјели – остављамо да суде читалац и историјска наука. Пишући ову књигу трудили смо се, свјесни чињенице да је само историјска истина неопходна и овим и будућим нараштајима, да потиснемо ташту хвалу прошлости, упркос томе што су љубав према завичају, херојска борба и надљудске патње његових људи, прегалаштво и слава предака – стално оптерећивали и вребали. Зато смо догађаје и процесе истраживали с нужном објективношћу, како би читалац што боље разумио њихове коријене и историјски развој. Историјске вриједности смо одмјеравали везујући их за шире друштвене релације, не ограничавајући се простором задате теме.

Зато је у овој књизи добрим дијелом обухваћена и прошлост сусједних региона, посебно Плава, Гусиња, Бихора, па и Рожаја (Трговишта, како се оно до

XVIII вијека често спомиње у писаним изворима). Разумије се, нијесу заобиђени ни догађаји и историјске појаве са ширег простора старе Рашке и Зете, будући да је област Горњег Полимља била један од мостова повезивања ове двије наше средњовјековне државе. У доба владавине Немањића (од краја XII до друге половине XIV вијека) она се нашла у средишту обједињене српске државе, што јој је дало још истакнутије мјесто, па ће и касније, након распада Српског царства, све до коначног пада Горњег Полимља под турску власт (1455), имати значајну улогу у повезивању Србије и Зете. Српски средњовјековни споменици, којима је богато ово подручје, добили су у овој књизи само скромно мјесто, иако својим универзалним духом заслужују знатно студиознију обраду. Међутим, и из онога што је о њима овдје саопштено читалац може стећи утисак да се човјек овог поднебља бранио устанцима и ратовима, али се одржао и захваљујући творевинама духа па и преко њих ушао у историју.

И поред чињенице да обрада најраније прошлости Горњег Полимља испуњава знатан простор у овој књизи, одлучили смо се за наслов *Васојевићи од йомена до 1860. године*. Учинили смо то из разлога што он, донекле, адекватније изражава нарочито нововјековну историју ове области. Али, као што ће читалац одмах запазити, у књизи се не обрађује само историја племена Васојевића, већ се даје цјеловита фреска збивања у области Васојевића, односно у Горњем Полимљу све до међународног разграничења Црне Горе и Турске 1859/60. године, када су Васојевићи подијељени на „црногорске” и „турске” Васојевиће.

Вријеме које обухвата ова монографија веома је дуго, мјери се миленијумима, и испуњено је сложеним и драматичним догађајима од значаја за историјски развитак не само народа ове области него и ширих простора данашње Црне Горе, па и некадашње Старе Србије. Нарочито је период ослободилачких покрета становништва Горњег Полимља, односно Васојевића, од краја XVI вијека па све до коначног слома Турског Царства, био у центру пажње наших истраживања. Иако су у питању буне, устанци и покрети на одређеном географско-историјском простору, њихове специфичности, сложеност, динамичност, континуитет и значај чине их веома занимљивим за истраживача, утолико прије што су они у XVIII и XIX вијеку по свом утицају превазилазили границе ове области и тако добијали шири национално-ослободилачки смјер, представљајући базу за ширење ослободилачке борбе и на сусједне крајеве данашње сјевероисточне Црне Горе и Старе Србије.

И на овом подручју су већ од краја XVI вијека почели да се рефлектују политички и други интереси појединих европских држава (најприје Венеције, затим и неких других италијанских државица и Римске курије, а од краја XVII вијека и Аустрије). У XVIII вијеку и Русија испољава више интересовања за племена Брда, па и за Васојевиће. Све је то учинило да су догађаји на простору Васојевића махом излазили из локалних оквира. То је и побудило нашу пажњу да подробније научно испитамо узроке, ток и посљедице ослободилачких покрета у Васојевићима, односно Горњем Полимљу, у континуитету од краја XVI вијека до црногорско-турског разграничења 1859/60. године – догађаја којим је омеђена једна важна етапа дуге борбе за национално и социјално ослобођење, али само за једну трећину становништва Васојевића.

Прошлост Васојевића, једног од најмлађих али и највећих црногорских племена, није досад цјеловито истраживана и обрађивана у нашој историографији. Заокружених историјских научних расправа и студија до посљедње двије

деценије готово није ни било. Поједина питања су узгредно дотицана, углавном у склопу монографија географског и етно-географског карактера, као и у мањим историјским расправама, а у посљедње вријеме и у синтетичким дјелима (*Историја Црне Горе*, *Историја српског народа* и др.). При томе се писало више о неким конкретним догађајима или личностима (устанци с краја XVII и у XVIII вијеку, везе са првим српским устанком, односи Васојевића и књаза Данила и сл.). О племену Васојевићи, иначе, постоји само једна монографија, и то етнографског карактера, писана прије пола вијека (Р. Вешовић, *Плеће Васојевићи*, Сарајево 1935). Све што је о прошлости Васојевића и осталих социјалних заједница у Горњем Полимљу написано до прије двадесетак година засновано је више на народној традицији него на чињеницама из писане историјске грађе.

Ова област, ријечју, до сада није дубље проучавана ни на нашим, а камоли на иностраним историјским изворима. Није нескромно рећи да је аутор ове књиге у својим студијама: „Феудални односи и етничка кретања у Горњем Полимљу у XVIII и првој половини XIX вијека“, *Историјски записи*, 1980/3, 5–63; „Постанак Берана и утицај беранског тржишта на развој привредних и друштвених односа у Горњем Полимљу шездесетих и седамдесетих година XIX вијека“, *ИЗ*, 1977/1; „Хајдучија и четовање као форма ослободилачке борбе у Горњем Полимљу од почетка XVIII вијека до краја 70–тих година XIX вијека“, *Симпозијум Сеоски дани Срећена Вукосављевића*, VI, Пријепоље 1978; „Утицај Првог српског устанка на национално-ослободилачки покрет у Васојевићима и осталим црногорским Брдима (1804–1813)“, *Зборник радова Историјски значај српске револуције 1804. године*, САНУ, књ. XVIII, Одјељење историјских наука, књ. 5, 545–598, и другим, први посветио научну пажњу историјској грађи наше и стране провенијенције и студиозније зашао у питања друштвене историје овога подручја. Овом књигом успоставља се континуитет сазнања и интерпретација историјских догађаја и процеса од најраније прошлости па све до 1860. године.

Познато је да се историја не може писати без извора, без провјерених докумената. Свјесни тога, настојали смо да до њих дођемо, бар за оне периоде који су мање покривени велом таме. Тражили смо документа у свим архивима гдје смо претпостављали да их има. Ипак, због објективних разлога нијесмо успјели да завиримо у све архиве гдје би их могло још бити.

Трагајући за утицајем страних сила на Црну Гору и њиховим интересовањем за све што се догађало у њеној околини, открили смо и грађу о Васојевићима. Најприје је ту нешто извора турског и млетачког поријекла (прије свега которских докумената), а за XVIII и XIX вијек аустријског и руског. За период владавине књаза Данила (1851–1860), када Васојевићи одлучније ступају на пут ослободилачке борбе и своју судбину чвршће везују за Црну Гору – која постаје жариште ослободилачке револуционарне борбе на Балкану и када за све што се збива у њеном сусједству показује велико интересовање, поред Русије и Аустрије, и Француска – настаје и значајна француска документација о Црној Гори и Васојевићима. Све нам је то омогућило да реконструишемо и студиозније анализирамо прошлост ове области.

У писању ове књиге (као и друге, коју смо завршили под насловом *Васојевићи у устанцима 1860–1878. године*) користили смо, дакле, грађу стране провенијенције – објављену и необјављену. Разумије се, настојали смо да искористимо прије

свега и сву домаћу грађу до које смо дошли. Користили смо и објављену и не-објављену мемоарску грађу домаћих и страних аутора, која, истина, није обимна али је у недостатку других писаних извора драгоцјена. Најзначајнији су, свакако, мемоари војводе Гавра Вуковића, који садрже податке и описе политичке и друге атмосфере у Васојевићима и Црној Гори уопште, што је значајно за објашњавање догађаја и комплетније представљање акција Васојевића у доба књаза Данила, када ослободилачки покрет у долини Лима, под вођством његовог оца војводе Миљана Вуковића, узима снажан замаха. Али као и сви други слични списи, и Вуковићеви мемоари нијесу лишени субјективизма, непрецизности, па и нетачности, нарочито када се овај, иначе врло учени и писмени аутор, позива на несигурну традицију или на казивања старијих савременика. Због тога су многи његови наводи провјеравани на другим изворима нашег и страног поријекла. (Таквих извора је било више за вријеме које обрађујемо у другој нашој књизи – рукопису).

Веома је мало објављених докумената страног поријекла који се директно тичу ове области у односном периоду. Књига др Владана Ђорђевића *Црна Гора и Аустрија 1814–1894.* садржи важне податке о политици Беча према Црној Гори и њеном проширењу у Санџаку, Али ту се Васојевићи и њихова ослободилачка борба мало или готово и не помињу до почетка владавине књаза Николе. Тек после 1860. године налазимо више помена о њима, што нам је омогућило упоређивање с другим изворима, посебно с руским и француским, у које смо имали непосредни увид.

Један број врло важних извјештаја руских дипломатских и других представника из Дубровника, Цариграда, Београда, Беча, Сарајева, Мостара, Скадра и неких других мјеста објављен је у разним изворним публикацијама. У њима смо нашли и нешто података о Васојевићима.

Доста занимљивих података нашли смо и у заоставштини Марка П. Цемовића (рукопис „Васојевићи I и II“), која се чува у Историјском институту СР Црне Горе у Титограду. Цемовићев рукопис има дијелом карактер мемоарског списка, а најранија прошлост Васојевића изложена је углавном на основу забиљеженог предања и познате историјске грађе. М. Цемовић није успио да коначно среди и заврши рукопис (обухвата историју Васојевића до 1878), али је својим критичким освртима на раније радове неких аутора, иако често без позива на провјерене изворе, указивао на заблуде у интерпретацији прошлости Горњег Полимља – мада је и сам поједине догађаје субјективно представљао и замагљивао. Због тога смо његове списе користили уз дужну научну опрезност и критичност.

Важне податке о Васојевићима прикупио је и објавио и Павле А. Ровински („Грађа за историју Васојевића“). Он је касније ту грађу допунио и систематизовао у свом вишетомном дјелу о Црној Гори, али без потребне критичности.

Нешто грађе о Васојевићима саопштио је и Љубомир Дурковић-Јакшић (у својим дјелима *Странци о Њеџошу* и *Србијанско-црногорска сарадња 1830–1851*). Изворни значај имале су и странице Милаковићеве *Историје Црне Горе*, затим рад Милана Ђ. Милићевића „Нешто о Васојевићима“, странице текстова Гедона Јуришића, Нићифора Дучића, Милоша Велимировића, Б. Лалевића и И. Протића, А. Јовићевића и других етнографа који су писали о Васојевићима. Душан Вуксан је објавио нешто докумената у *Зайисима* и монографији *Црна Гора у доба Пејтра I*, а то су учинили и неки други историчари (П. Поповић, А. Лаиновић, Д. Вујовић и др.).

Архивска грађа домаћег и страног поријекла чини темељ ове монографије. Знатан дио те грађе домаће провенијенције чува се у Музејима Цетиње (Архивско одјељење) у фондovima из доба митрополита Петра I и Петра II и књаза Данила и књаза Николе. Нарочито је драгоцјено оно мало сачуване преписке између црногорских владара и васојевићких главара и других првака из Горњег Полимља. Нека важна документа политичког карактера нашли смо у фонду „Сенатски и други списи“ (или „Правитељствујушчи сенат црногорски и брдски“), затим у фонду „Приновљени рукописи“ (списи), који садрже копије извјештаја руског конзулата у Дубровнику. Међу тим руским списима има и оних који говоре о збивањима на сјевероисточним границама Црне Горе, односно у Васојевићима, и прије 1860. године.

Један дио грађе чува се и у Архиву Историјског института СР Црне Горе у Титограду. То су махом преведена документа из преписке књаза Данила и књаза Николе са страним владарима, с великим везирима и околним пашама Турског Царства, као и други прикупљени материјал из тога доба.

Нешто података нашли смо и у Хисторијском архиву у Задру (фонд „Президијални списи Намјесништва за Далмацију“). Ријеч је о извјештајима које су прикупљале аустријске власти у Боки Которској (о немирима и покретима на црногорским границама). Та нам је грађа послужила више као индикатор за истраживање појединих догађаја него поуздан ослонац, јер су аустријски агенти, из страха од револуционарних покрета у заграничним областима Црне Горе, нарочито послје 1848. и 1849. године, често слали и произвољне и алармантне вијести.

И у Дубровачком архиву има документа који садрже извјесне податке о Васојевићима и становништву Горњег Полимља до краја XVIII вијека.

О политичким и економским приликама у Васојевићима нашли смо података и у Оријенталном институту у Сарајеву. Њих је више у документима за период од 1864. до 1877. године, када је велики дио Горњег Полимља (Беране, Плав и Гусиње) био у саставу босанског вилајета, али се поједини односе и на раније стање у Васојевићима и на питања функционисања турске власти на овом простору.

Документи од значаја за историју ове области налазе се и у београдским архивима. Од времена Карађорђа и кнеза Милоша у политичким односима и другим везама Црне Горе и Србије Васојевићи се често помињу као простор интересовања и једне и друге стране. Посебно су интересантни подаци који говоре о политичким и друштвено-економским приликама у Васојевићима, као и извјештаји са србијанске границе о догађајима у неослобођеним крајевима између граница ондашње Србије и Црне Горе. Интересантни су и документи који свједоче о првим просвјетним везама и школовању ђака из Црне Горе у Србији, међу којима је био приличан број и оних из Васојевића. Занимљиви су и документи о миграцијама становништва из Горњег Полимља, околине Рожаја, Би хора, Плава и Гусиња у Кнежевину Србију до почетка шездесетих година XIX вијека.

Дио грађе о Васојевићима пронашли смо и у рукописним заоставштинама појединих истраживача који су исписивали грађу из Венецијанског и Которског архива (Ј. Томић, Перазић и др.), па чак и Ватиканског, што нам је помогло да реконструирамо историјска збивања у XVII и XVIII вијеку, у вријеме када је Млетачка Република имала велики уплив и на племена црногорских Брда.

Руски извори су драгоцјени за проучавање ослободилачких покрета јужнословенских народа у XVIII и XIX вијеку, као и cjелокупних политичких и културних односа Русије с јужнословенским земљама. Интересовање Русије и за Васојевиће почиње од времена цара Петра Великог, који је и ово племе, као и остале Црногорце, Брађане, Херцеговце и друге хришћане позивао на устанак против Турака почетком друге деценије XVIII вијека. Од тога доба руски дипломати, као и многи тајни агенти или учени људи који су из Русије долазили у Црну Гору и друге јужнословенске земље, пажљиво прате ослободилачке покрете Црне Горе и око ње. Интересовање руске дипломатије за догађаје у Васојевићима било је нарочито велико почетком друге половине XIX вијека, када је 1853. и 1854. године избио снажан устанак у долини Лима. Тада је пуковник Јегор Коваљевски разрадио тајни план по коме је требало да Васојевићи послуже као база за ширење устанка у Старој Србији и да постану спона између Црне Горе и Србије. Руски конзули у Скадру и Дубровнику доста су поуздано извјештавали Петроград о ослободилачком покрету у долини Лима. Њихови извјештаји пуни су детаља – у њима се често и с нескривеним симпатијама говори о борби Васојевића и осталог српског становништва у Старој Србији и данашњој сјеверној Црној Гори. Ти су документи утолико драгоцјенији што дубље залазе не само у политичке него и у социјалне, културне и вјерске узроке појединих акција и збивања на овом простору. Они имају драг казивања очевидаца који налазе разумијевања за борбу потлачених маса на ширем балканском простору. Пошто су се Васојевићи налазили између Црне Горе и Србије и пошто су се граничили с албанским племенима, њихов географско-стратегијски положај био је веома значајан и за остваривање руских планова на овом дијелу Балкана, па се зато њихова борба тако често и опомиње. Међутим, током истраживања у архивима Москве успјели смо да остваримо увид само у дио грађе, па зато не сматрамо да смо открили све што се у њима чува о овој области.

Знатан број докумената користили смо и из архива Министарства спољних послова Француске у Паризу (*Archives du ministère des Affaires étrangères*). Од посебног значаја за ослободилачку борбу Васојевића су извјештаји француских конзула у Скадру који су из близине пратили покрете у Васојевићима од 1853. до 1878. године, али су вијести Паризу стизале и из француске амбасаде у Цариграду, затим из француских конзулата у Сарајеву, Београду, Дубровнику и др. Те смо извјештаје детаљно истражили за односни период. Нарочито су садржајни извјештаји француског конзула у Скадру Екара, који је својој влади, врло заинтересованој за Црну Гору, доста објективно представљао политичке, друштвене, економске и културне прилике у Црној Гори, па и у немирним Васојевићима. Од значаја су његове оцјене о политици књаза Данила према устанку у Васојевићима, као и ставу Порте и скадарских паша према смиривању покрета народа на том подручју. У својој књизи о Горњој Албанији и два чланка о Црној Гори, које је објавио у Паризу, Екар је такође забиљежио драгоцјене податке о васојевићком племену и осталом становништву у долини Лима. Од 1856. године он је био радо виђен на Цетињу и имао је јак утицај на спољну политику књаза Данила. То му је омогућавало да проникне и у политичке планове црногорског двора у вези са ширењем Црне Горе у долини Лима и да открије тајне везе између Цетиња и Васојевића. Лично је два пута боравио и у Васојевићима, што му је омогућило да се на лицу мјеста упозна са приликама и положајем становништва на овом простору. Тим путем ићи ће и његов наслјед-

ник конзул Вијет све до 1868. године, од када француски утицај на Црну Гору почиње да слаби. Разумије се, од значаја за нашу тему су и инструкције које је Министарство спољних послова Француске давало својим представницима у вези са рјешењем питања Васојевића у склопу црногорско-турских односа. Дипломатска грађа француског поријекла је утолико интересантнија што се из ње може видјети колико су се у Лимској долини сукобљавали и интереси Русије и Аустрије. Занимљиво је истаћи да су једно вријеме дипломатије Француске и Русије, послје париског мира 1856. године, својим ангажовањем око рјешења питања Васојевића и политике смиривања устаничког вала у долини Лима градили чак мост за међусобно споразумијевање у источној политици уопште.

Уз многобројне напомене, које чине саставни дио основног текста ове књиге, најбоље се може видјети колико је импозантан списак литературе коју смо консултовали. У њој има и приличан број списа који данас имају изворни значај.

Пошто се изворни материјал, прије свега архивски, домаћи и страни, први пут користи за обраду историје Горњег Полимља односно Васојевића у различитим временским периодима, нијесмо могли избјећи опширност у излагању. Надам се да ће читаоци то прихватити. Јер, настојали смо да што потпуније дамо што цјеловитију историјску фреску овог простора уопште, на начин приступачан и обичном читаоцу.

Догађаји и појаве изнијети у књизи јасно говоре да су се на овом подручју преплитали и сударали разни друштвени, политички, културни, привредни и вјерски утицаји и интереси још од почетка живљења људи на њему. Чињенице до којих смо дошли у дугом истраживачком раду то најбоље потврђују. Иако ова монографија представља историју Васојевића и као области и као племена (а донекле и њиховог сусједства) до времена када се оно почело сједињавати са црногорском државом, чували смо се коначних и неопозивих закључака. Најмање је аутор позван да суди о својој књизи и да прогнозира њену судбину, али ипак, напомињемо да она отвара низ проблема и питања у историјској науци. Зато будући историчари треба да доврше истраживања, па и писање историје овога краја. Свјесни смо одговорности пред науком и садашњом генерацијом историчара, пред читаоцима уопште, али сматрамо да ће књига издржати провјеру и да ће положити испит не само за данас него и убудуће.

Књига се појављује у вријеме када је уочљив недостатак научне „непокривености“ читавог простора данашње Црне Горе. Пошто је доскора акценат и научног и лаичког интересовања стављан првенствено на теме и проблеме везане за простор старе Црне Горе – гдје су се од XVIII вијека почели изграђивати први основи црногорске државности, при чему су занемариване „периферне“ области, без којих Црна Гора не би могла израсти у модерну државу – ова књига ће, увјерени смо, допринијети да се јасније сагледа и употпуни слика и о прошлости Црне Горе у цјелини. А када се појаве и двије друге наше студије – *Васојевићи у усџанцима 1860–1878.* и *Доњи Васојевићи (Берански крај) 1878–1912* – не само да ће бити комплетирана историја Васојевића, односно догађаја и процеса дуге и тешке ослободилачке борбе коју је народ овог подручја водио за своје ослобођење и сједињење са Црном Гором, него ће и ова друга димензија добити на научној вриједности.

Ова књига је дјелимично проистекла из докторске дисертације *Црна Гора и ослободилачки покрети у Горњем Полимљу од почетка XIX вијека до Берлинској*

конџреса, која је 19. децембра 1980. године одбрањена на Филозофском факултету у Београду, пред комисијом коју су сачињавали академик проф. др Радован Самарџић, проф. др Јован Милићевић, проф. др Михаило Војводић и проф. др Ђорђе Кнежевић. Наиме, четири посљедње главе ове књиге представљају прераду текстова или су преузете из дисертације, а све претходне главе накнадно смо писали.

Изражавамо истинску захвалност свима онима који су допринијели да ова књига буде што садржајнија. Посебну захвалност дугујемо члановима комисије пред којом смо бранили дисертацију за високе оцјене о нашем научном раду, као и за препоруке (рецензије) академику Р. Самарџићу и проф. др М. Војводићу, и за посебну рецензију покојном проф. др Ј. Милићевићу да се дисертација штампа без икаквих измјена (иако до тога није дошло). Захвални смо и научном савјетнику др Новици Ракочевићу, који је читао комплетни текст рукописа и написао за издавача рецензију. Изразе захвалности упућујемо и свим архивским радницима у земљи и иностранству који су нам помогли да дођемо до потребних докумената. За неколико важних података из турских извора (пописних дефтера) и коментара о њима искрену захвалност дугујемо уваженом колеги и пријатељу др Милану Васићу, професору Филозофског факултета у Сарајеву. Особиту захвалност изражавамо књижевнику Вељку Мартиновићу, који се са задовољством прихватио лектуре рукописа. За сређивање рукописа књиге, прекуцавање извјесних текстова и за другу помоћ захвалност дугујемо и кћерки Татјани Дашић, дипломираном правнику.

Захвалност дугујемо и свима онима који су финансијски помогли штампање ове књиге – СИЗ-у за научне дјелатности СР Црне Горе, Републичком секретаријату за финансије СР Црне Горе, СИЗ-у за културу и науку општине Иванград и СИЗ-у за основно образовање Иванград. Такође смо захвални Црногорској академији наука и умјетности, која је омогућила да користимо њен књижни фонд и друге услове за рад.

Изражавамо пуну захвалност и Издавачкој радној организацији „Народна књига“, што је ову књигу прихватила и уврстила у свој издавачки план и тако допринијела да она у овој угледној библиотеци угледа свјетло дана.

Титоград, новембар 1985.

Проф. др Миомир Дашић

Скраћенице

АВПР	– Архив внешнеи политики Роосии – Москва
ГА	– Главни архив
К	– Канцелария
АМАЕФ	– <i>Archives du ministère des Affaires étrangères</i> , France, Paris
CDT	– Correspondence diplomatique – Turquie
С	– Consulats (Scutari, Sarajevo, Ragusa, Beograd Mostar)
АСАНУ	– Архив Српске академије наука и уметности – Београд
АСРС	– Архив Социјалистичке Републике Србије – Београд
АСРЦГ	– Архив Социјалистичке Републике Црне Горе – Цетиње
СЦБ	– Сенат црногорски и брдски
ДАД	– Дипломатски архив Дубровник – Фонд „Преписка“, Беч III
ДАССИП, ПО	– Дипломатски архив Савезног секретаријата за иностране послове, Политичко одјељење – Београд
ББЦ	– Богишићева библиотека Цавтат
ГПБЛОР	– Государственная публичная библиотека Ленинград – Отдел рукописей
МЦ	– Музеји Цетиње
Д I	– Фонд „Данило I“
Н I	– Фонд „Никола I“
ПС (ПР)	– Приновљени списи (приновљени рукописи)
ИИТ	– Историјски институт Титоград (архива)
ОИС	– Оријентални институт Сарајево
ХАЗ	– Хисторијски архив Задар
ЦГВИА	– Централни государственный воини исторический архив СССР Москва

